

Ървинг Стоун

СТРАСТИТЕ НА РАЗУМА

Роман за живота на Зигмунд Фройд

ЪРВИНГ СТОУН

СТРАСТИТЕ НА РАЗУМА
Роман за живота на Зигмунд Фройд

Passions of the mind
© Irving Stone, 1971

© Весела Прошкова, Весела Еленкова – превод
© Живко Петров – художествено оформление на корицата
© Издателство ЕРА, София, 2018
ISBN : 978-954-389-463-5

Безсмъртието означава да бъдеш обичан
от множество безименни хора.

Зигмунд Фройд

С любов и благодарност посвещавам тази книга на моята съпруга Джийн Стоун – „домашната“ ми редакторка, прочела двайсет и петте издадени мои книги, като междувременно отгледа две деца, грижи се за красивия ни дом, урежда всички делови въпроси, активно участва в обществения живот и поддържа доброто настроение на съпруг, известен с трудния си характер.

Авторът

Първа част

Кулата на глупците

1.

Изкачваха се пъргаво, гъвкавите им младежки тела се движеха в ритмичен синхрон. От двете страни на стръмната пътека се простираха поляни с ниска трева, сред която надничаха жълти цветчета. Копринените венчелистчета на съсънките бяха увехнали още по Великден, но пиренът, игликите и дивите рози образуваха пъстроцветен килим под вековните букови дървета.

Мъжът не беше висок – дори когато изпълнеше рамене, бе едва метър и седемдесет на ръст. Въпреки това той смяташе, че подхожда по височина на Марта Бернайс, която грациозно пристъпваше редом с него. Погледна крадешком профила ѝ, за кой ли път възхищавайки се от изваяните брадичка, нос и чело, издаващи силна воля. Още му беше трудно да осъзнае какво му се е случило. Бе едва двацет и шест годишен, времето му почти изцяло бе посветено на изследванията в областта на физиологията, провеждани в института на професор Брюке, което означаваше, че през следващите пет години не можеше да си позволи да се влюби, а сключването на брак се отлагаше за след поне още два пъти по толкова години. Наистина, по време на следването химията не му вървеше, но поне би трябвало да научи, че любовта и календарът не могат да се смесват.

– Не може да бъде! – възкликна. – Невъзможно е да се случи!

Девојката се обърна и сепнато го изгледа. В гората цареше полумрак – долните клони на брезите бяха отсечени, високите корони от зелени листа закриваха слънцето. Хрумна му, че може би деликатните сенки, властващи в гъстите гори над Мьодлинг, подсилват красотата на Марта – според него тя бе най-преlestното създание на земята. Девојката не се мислеше за красавица, но той я намираще неотразимо привлекателна; най-много харесваше големите ѝ сиво-зелени очи – чувствителни и нежни, проникателният ѝ поглед – огледало на непоклатимата ѝ самостоятелност. Гъстата ѝ кестенява коса беше разделена на прав път и вчесана зад изящните ѝ ушенца. Изваяният ѝ нос беше леко вирнат, а устните ѝ – свършени според мнението на спътника ѝ – бяха плътни и аленочервени. Само брадичката ѝ бе прекалено волева за толкова деликатно лице.

– За какво говорите? Какво е невъзможно да се случи?

Тъкмо на това място пътеката завиваше и лъчите на слънцето проникваха през зеления листат покрив.

– Нима казах нещо? Навярно причината е в дълбоката тишина, властваща тук. Май трябва да съм по-предпазлив, щом чувате всяка моя дума.

Бяха се озовали на невисоко каменисто плато, откъдето се виждаше градът в полите на планинското възвишение. Отдалеч долиташе музика – оркестърът свиреше в Кюрпарк. Мьодлинг беше очарователно провинциално градче, намиращо се на един час път с влак от Виена. С течение на времето бе станало моден курорт за жителите на австрийската столица; малко червено море от покриви, застлани с керемиди, блестеше под лъчите на топлото юнско слънце; лозови насаждения покриваха стръмните склонове в далечината, скоро сочните гроздови зърна щяха да се превърнат в младо вино, което през пролетта виенчаните ще пият във винарните – *Heurigen Stuberln* – в Гринцинг.

Марта гостуваше на семейни приятели, които имаха къща на Грилпарцергасе в Мьодлинг. Зигмунд пък тази сутрин бе пристигнал с влак от Виена. Двамата с Марта прекосиха Кайзер Франц Йозеф Плац, по средата на който се намираще украсената със златни орнаменти *Pestsaule* – колона, издигната в памет на жертвите от чумна епидемия преди много години – продължиха по Хауптшрасе към бившата сграда на градския съвет, забележителна със старинния часовник и кулата, напomniaща на поставени една върху друга луковици, сетне тръгнаха по Фаргасе покрай фонтана пред църквата „Свети Отомар“, властваща над градеца. Срещу нея се издигаше цилиндрична каменна кула.

– Прилича на онази част от италианска църква, в която се извършват кръщенията – отбеляза Марта, – но местните жители настояват, че това е костница. След като сте завършили медицина, ще ми обясните ли как са хвърляли там само костите и какво се е случвало с другите останки?

– Нямам дори най-бегла представа – не забравяйте, че съм начинаещ лекар без никакъв опит. Знаете ли, хрумна ми нещо. Напишете дисертация на тази тема, а пък аз ще я представя във Факултета по медицина, за да ти бъде присъдена научна степен. Искате ли да станете доктор на медицинските науки?

– Не. Искам да бъда съпруга и майка на половин дузина дечурлига.

– Хм, планът ви не е много амбициозен. Едва ли ще се затрудните при осъществяването му – подхвърли той, мимоходом забелязвайки как в полумрака на гъстата гора очите ѝ са добили smaragdov цвят.

– По-важно е да не се затрудня, след като постигна целта си. Разбирате ли, по душа съм романтичка. Мечтая да обичам съпруга си и поне половин век да живея щастливо с него.

– О, сега разбирам, че всъщност сте много амбициозна, Марта. Спомнете ли си един куплет от стихотворение на Хайне, който гласи:

*Защо ми трябваше да се оженя –
все въздишаше горкичкият Плутон.
Откакто през прага младоженката пренесох,
истина една разбрах:
ергенският живот е бил като песен.
От мига, в който Прозерпина взех за невеста,
ден не минава, без да оплача съдба си злочеста.*

Тя вдигна вежди:

– Нали не подкрепяте мнението на поета?

– Аз ли? Не, разбира се. Бракът е създаден за непретенциозни хора като мен. След приключване на церемонията ще бъда обсебен от съпругата си.

– Май Гьоте е казал, че хиперболата се използва от хора, които искат да скрият истинските си чувства.

– Не, скъпа ми госпожице Бернайс, вие току-що измислихте този цитат.

Той я познаваше прекалено отскоро, за да състави списък на качествата ѝ, заради които се бе влюбил в нея, но със сигурност знаеше, че е запленил от гласа ѝ. Марта беше родом от Хамбург – най-гордият град на Ханзата¹. Говореше литературен немски – чист, прецизен и толкова различен от забързаното и някак дружелюбно напевно произношение на виенчаните. Обяснила бе на Зигмунд каква е причината да запази прекрасната си дикция, въпреки че докато е била в долните класове, съученичките ѝ са я смятали за самонадеяна горделивка с чувство за превъзходство над другите – обвинения, отправяни от повечето виенчани по адрес на могъщите, преуспяващи жители на Хамбург, които ревностно отстояват свободата си и са непоправими буржоа. Берман Бернайс, бащата на Марта, в продължение на десет години бе незаменим асистент на прочутия икономист Лоренц фон Щайн от Виенския университет, но блестящата му кариера бе прекратена от внезапната му смърт преди трийсет месеца през 1879 година.

– Когато тръгнах на училище във Виена – обясни Марта, – бях едва осемгодишна. Разбира се, бързо усвоих произношението на моите съученички и започнах да провлачвам думите. Веднъж баща ми ме заведе в кабинета си и каза: „Малката ми, езикът, който говориш, е някаква пародия на немски. Думите „град“ и „Щайн“ се произнасят отсечено, не „грааад“ и „Щааайн“. В крайна сметка съученичките ми решиха, че начинът, по който говоря, е недъг, достоен за съжаление... например като заекването.

Двамата със Зигмунд тръгнаха по друга от множеството разклоняващи се пътеки; по дънерите на дърветата край всяка имаше маркировка в различен цвят, помагаша на туристите да се ориентират сред гъстите гори, простиращи се на юг от Виена. Тъй като подметките се хлъзгаха по боровите иглички, с които беше обсипана пътеката, Зигмунд реши, че има благовидно извинение да придържа

¹* В Средновековието – съюз на свободните градове в Северна Германия и съседните страни, създаден за запазване на икономическите им интереси. Водещи градове в съюза са били Бремен, Любек и Хамбург. – Б. пр.

спътницата си за лакътя. Тук клоните на дърветата не образуваха непроницаем свод над пътеката и жарките слънчеви лъчи напичаха жестоко, ала от сухите иглички и смолата по стволите на дърветата се излъчваше вълшебен аромат.

Отдалеч проехтя глас:

– Ехо! Ехо! Побързайте, мързеливци!

И двамата се досещаха, че Ели, братът на Марта, който бе с година и половина по-голям от нея, тактично е избързал напред, за да ги остави насамоте. В интерес на истината той предпочиташе заобиколните пътеки, затова бе принуден да се придвижва два пъти по-бързо от спътниците си, за да не изостане от тях.

След около четвърт час се озоваха на билото, откъдето се разкриваше зашеметяваща гледка – Каленберг, наричан „местната планина на Виена“, се извисяваше на двайсетина километра в северна посока, сякаш бдеше над големия град.

Под високите дървета се бе сгушило малко кафене. Семейства, тръгнали на обичайния съботен излет, седяха на скамейки пред грубо сковани дървени маси и пиеха кафе или бира. Зигмунд намери свободна масичка с мраморен плот, около която бяха подредени столове от ракета, и поръча три бутилки газирани ягоди сок. Когато сервитьорът ги донесе, тримата младежи едновременно натиснаха стъклениците топчета на запушалките, които гръмка изплюяха. Ели на две глътки пресуши студената сладка напитка, след което хукна да търси нови пътеки. Преди да се отдалечи, се обърна и извика:

– Хей, да не сте посмели да изчезнете нанякъде. Ще се върна да ви взема!

2.

Седяха под яркото слънце, за чиято топлина бяха копнели през суровата зима във Виена. От двайсет и две години Тоскана вече бе независима от Австро-унгарската империя, но небето, синьо като яйце на червеношийка, напомняше на пролетния небосвод над Флоренция.

Той протегна ръка, Марта лекичко я стисна. Докосването ѝ бе изпълнено със спокойствие и странно очакване, влажната ѝ длан покорно лежеше в неговата. За пръв път се осмели да го огледа внимателно. Въпреки че семействата им отдавна бяха близки, двамата със Зигмунд се запознаха едва преди около два месеца. Костеливият му нос бе повелително надвиснал от склона между очите му; лъскавата му черна коса бе сресана на път; имаше късо подстригана брадичка и мустаци, високо чело, но най-поразяващото в това привлекателно лице бяха черните очи – големи, блестящи и малко меланхолични.

– Разкажете ми нещо повече за работата си. Не искам да ме помислите за любопитна, но знам само, че работите в лабораторията на професор Брюке.

– Да, подготвям предметните стъкла, които той използва по време на лекциите си. – Зигмунд придърпа стола си по-близо. – Откъде да започна – от началото или от края.

– От началото, разбира се – та нали всичко започва от там?

– Първите четири години на следването ми не се отличаваха с нищо забележително, само дете като станах на двайсет, господин Карл Клаус, преподавателят по зоология, два пъти ме изпрати в Триест, където наскоро бе създадена експериментална база. Там работих върху гонадната структура на змиорките.

– Какво означава „гонадна“?

В този момент Ели тичешком се появи измежду дърветата, извика: „Време е да тръгваме обратно“ и изчезна сред горските сенки. Двамата неохотно го последваха, поемайки по пътеката, маркирана със зелено. След няколко секунди се натъкнаха на грамадно повалено дърво, което беше препречило пътя. Зигмунд помогна на спътницата си да се прекачи през дебелия дънер, при което неволно забеляза колко изящни са глезените ѝ. След миг пътеката внезапно направи остър завой, пред тях се ширна горска поляна, слънчевите лъчи се изливаха в дълбока клисура. Дървосекачи подреждаха с математическа точност отсечените трупи на камари с височина около метър и двайсет.

– Колко хубаво ще бъде – промърмори той, – ако можехме да подредим така прилежно дните и постиженията в нашия живот.

– Толкова ли е неосъществимо?

– Напротив. Най-малкото се надявам, че сме в състояние да го направим. Изпитвам вътрешна необходимост към реда и бягам от хаоса.

Продължиха да вървят мълчаливо, но въпросът, който Марта бе задала преди малко, сякаш витаеше във въздуха. Зигмунд знаеше, че ако се престори, че не го е чул, тя няма да го попита повторно; ала не ѝ ли отговори като на равна, Марта ще си помисли, че я смята за глупачка. Заговори спокойно и привидно равнодушно, сякаш обясняваше нещо на студентите-първокурсници, които се обръщаха към него за допълнителна подготовка:

– В речника определението за „гонади“ гласи: „Неопределена полова жлеза, която служи едновременно като яйчник и семенник.“ Моята задача бе да открия тестисите на змиорката, за които се смята, че не съществуват. Досега само един колега – доктор Сирски – твърди, че е установил зачатъци на такива органи. Моята задача бе да представя доказателства в подкрепа на теорията му или да я оборя.

При произнасянето на думата „тестиси“ Марта едва не се препъна, но успя да запази равновесие. Обърна се към спътника си и попита:

– Защо е толкова важно да се докаже наличието на тестиси при змиорката? И защо не са били открити преди хиляда години?

– Уместен въпрос. – Той я хвана под ръка. – Проблемът е в това, че по време на размножителния период няма начин да се разпознае мъжкият полов орган. Преди съвкуплението змиорките отплуват навътре в морето. Досега никой не ги е видял да се съешават. Никога не е била открита възрастна мъжка змиорка. А може би никой не е проявил достатъчно интерес към издирването на подобни екземпляри.

– А вие открихте ли каквото ви интересуваше?

– Да, така мисля. Оказа се, че доктор Сирски има право, а откритите от мен доказателства подкрепиха теорията му. По време на събрание на Академията на науките професор Клаус прочете доклада ми, който бе отпечатан и в академичния бюлетин. Оттогава изминаха пет години, но никой не е оспорил откритието ми.

В гласа му прозвуча нескрита гордост, сякаш най-голямото удовлетворение за един човек е съвместно да върши работата си. Одобрението, което прочете в погледа ѝ, го насърчи да продължи. Изненадващо за самия себе си установи, че изповядва най-съкровениите си идеи, които никога досега не бе споделял с жена, била тя млада или възрастна.

– Същността на въпроса не се свежда само до практическото приложение на теорията на професор Клаус за хермафродизма при животните, макар че змиорката, изглежда, принадлежи към тази категория. Научните изследвания трябва да се провеждат извън рамките на общоприетия морал. В науката всяка форма на невежество е фатална, а на познанието – благотворна. Според Дарвин човекът се е появил на този свят преди милиони години. Отначало не е познавал заобикалящата го среда. Но в течение на тези милиони години човешкото съзнание парченце по парченце е разчупвало невежеството, съхранявайки познанията, постигнати с много усилия. Най-голямото предизвикателство пред човечеството е да открие нещо, което до този момент е било непознато или неразбираемо. Ето защо смятам, че сме постигнали голям успех, научавайки и подкрепяйки с доказателства факт, който доскоро е бил обвит в мрак.

Този път Марта му подаде топлата си длан; тръпнеше от вълнение и възбуда, породени от откровението му.

– Благодаря ви. Никога досега не са разговаряли с мен по този начин. Думите ви ми помогнаха да се почувствам като... значима личност. Не, като зрял човек. Не бихте могли да ми поднесете по-хубав подарък дори да бяхте обиколили скъпите магазини на Кертнерщрасе.

Върнаха се в къщата на Грилпарцергасе тъкмо навреме за Jause – следобедното пиене на кафе. Зигмунд и Марта предпочетоха да вземат чашите си и да отидат в градината, Ели остана да прави компания на домакините. Обградената със стена градина зад къщата беше малка, ала разцъфналите лимониви дръвчета изпълваха въздуха с благоухание. Влязоха в беседката, Марта постави на масичката чиния с бързови цветове, панирани в тесто, сетне седна до Зигмунд на грубо скованата дървена пейка. Докато наливаше кафе и мляко в чашите, той наблюдаваше грациозното движение на раменете ѝ под тънката кафява рокля с широка бяла яка. Двамата почти едновременно посегнаха към посребрената купичка с ядки.

– Погледнете! – възкликна тя. – Vielliebchen, двоен бадем. Това означава, че трябва да си разменим подаръци.

– Обичам поличбите, особено онези, които изискват незабавно да се предприеме нещо. Седнете по-близо – за мен това ще бъде много по-ценно от най-скъпия подарък.

Марта се подчини. Сега раменете им почти се докосваха. Очите на Зигмунд искряха от щастие. Знаеше, че е влюбен в това момиче, макар че досега само веднъж бе изпитал тръпката на любовта. Когато бе шестнайсетгодишен, по време на лятната ваканция гостува на семейство Флус – отдавнашни приятели на родителите му, които живееха във Фрайберг. Почти веднага се влюби в петнайсетгодишната им дъщеря Гизела; докато бродеха заедно из романтичните гори, мечтаеше как ще се оженият и ще живеят щастливо до края на земните си дни. Ала така и не изповяда пред нея чувствата си – веднага щом се върна във Виена, споменът за красивото младо момиче бе заличен от възбудата на започващата предпоследна година в гимназията; отгоре на всичко двамата с негов приятел се заловиха да учат испански, за да прочетат „Дон Кихот“ в оригинал, и нямаше време да мисли за ваканционните си преживявания.

Не се осмеляваше да каже на Марта, че я обича; страхуваше се да не го помисли за повърхностен – познаваха се едва от седем седмици. Пък и тя с нищо не подсказваше, че се досеща за чувствата му.

– Чашата ми е препълнена – промълви.

– Това е от Псалтира.

– Когато бях малък, баща ми често ми го четеше. „Ти приготви пред мене трапеза пред очите на враговете ми, помаза главата ми с елей...“

– Имате ли врагове?

– Единственият ми враг съм самият аз.

Тя възхитено се засмя. В съзнанието му смехът ѝ отекна като звъна на камбаните на катедралата „Свети Стефан“. Изведнъж осъзна, че повече не може да обуздае прилива на чувства.

– Ще ви разкажа за една истинска поличба. Вечерта, когато за пръв път ви видях, се прибрах у дома с цяла камара книги под мишница, изгаряйки от нетърпение да се усамотя в стаята си за поредния четиричасов маратон над учебниците. Тогава ви зърнах – седяхте в трапезарията заедно със сестрите ми и белехте ябълка. Първото, което ми направи впечатление, бяха деликатните ви пръсти. Толкова бях поразен, че се отказах от бягството в стаята си и седнах при вас.

– Причината е била в ябълката – така е още от времето на Адам и Ева.

– Едва ли сте предполагали, че за пръв път в живота си обръщам внимание на приятелка на сестрите ми, вместо да ѝ кимна и да отмина. Стори ми се, че като на принцесата от приказките рози и венчелистчета се ронят от устните ви, сетне се запитах дали във вас преобладава добротата или интелигентността.

Бе неподготвен за реакцията ѝ на онова, което други момичета биха взели за романтична прищявка. Руменина плъзна по страните ѝ, сетне тя внезапно пребледня и се просълзи. За миг извърна глава, а когато отново впери взор в него, очите ѝ бяха сериозни:

– Откога работите в университета?

– От близо девет години.

– Спомняте ли си как един ден заедно с вас и майка ми се разхождахме в Пратера? Като се прибрахме вкъщи, попитах сестра ми Мина: „Защо доктор Фройд така надълго и нашироко разпитва за мен?“ Сега е мой ред да задавам въпроси. Защо не практикувате, след като сте завършили медицина?

Зигмунд рязко се изправи и нервно закричи напред-назад. От особена важност за него бе Марта Бернайс да разбере аргументите му и да одобри решението му. Тя седеше неподвижно с ръце на скута и съсредоточено го наблюдаваше.

– Вярно е, че съм дипломиран лекар. В интерес на истината доста протаках следването – останах в университета три години повече от необходимото, накрая се насилих да завърша, за да опровергая моите приятели и познати, които твърдяха, че съм мързелив и разсеян.

– А пък според мен притежавате необикновена способност да се съсредоточавате.

– Така е, но само върху теми, които ме интересуват. Посветих пет години на изучаването на медицинските науки, защото смятам, че това е най-добрият начин за натрупване на задълбочени познания; според мен нашият медицински факултет е най-добрият в Европа. От няколко години работя в Института по физиология на професор Брюке. Заедно с Хелмхолц, Дюбоа и Лудвиг той е положил основите на съвременната физиология. Под негово ръководство проведох четири научни изследвания, докладите за които са публикувани; през 1877 година, още преди да навърша двайсет и една, защитих дисертация за произхода на задните нервни коренчета в гръбначния мозък на амоцитите; следващата година бяха публикувани откритията ми във връзка с гръбначните ганглии и гръбначния мозък на петромизоните, а дванайсет месеца по-късно в списанието „Централблат фюр

медицинише висеншафтен“ бяха отпечатани моите бележки върху метод за анатомично препариране на нервната система.

Съчетанието от младежки ентузиазъм и използването на медицинска фразеология накара Марта неволно да се усмихне.

– Завърших и изследване на структурата на нервните влакна и нервните клетки на сладководния рак. Научноизследователската дейност ми допада, мисля, че съм намерил призиванието си. Според мен няма по-интересна и по-удовлетворяваща работа от тази всеки ден научаваме нещо ново за живите организми. Никога не съм възнамерявал да се грижа за пациенти. Зная колко похвално е да облекчаваш страданията на ближния, но чрез лабораторните изследвания и непрекъснато увеличаващите се познания за онова, което подпомага или пречи на функционирането на човешкото тяло, ще открием начини за ликвидирането на множество заболявания.

– Нима? Какви например?

– Тази година професор Роберт Кох от Медицинския факултет в Берлин доказва, че е открил бацила, причиняващ туберкулоза. Професор Пастър, който работи в Сорбоната, преди две години изолира причинителя на холерата. Освен това инокулира овце против антракс – друга смъртоносна болест. След като разработим формулата му за инокулиране, завинаги ще избавим човечеството от холерата. Унгарецът Игнац Земелвайс, който през 1844 година е завършил нашия медицински факултет, без чужда помощ е открил причината за следродилната треска, причиняваща смъртта на голям брой пациентки. Лекарите в нашата медицинска академия го разпънаха на кръст и го обвиниха, че страда от мономания, но хиляди родилки по света ще останат живи единствено защото Игнац Земелвайс се оказа упорит изследовател.

Зигмунд неусетно бе повишил глас, лицето му сияеше, тъмните му очи възбудено искряха. Марта промълви:

– Започвам да разбирам. Надявате се чрез работата в лабораторията да ликвидирате други болести.

– Множество заболявания се причиняват от бактерии или вируси, които не познаваме; при подобни случаи лекарят може само да съчувства на пациента, не и да му помогне. Знай, че не се мисля за Кох, Пастър или Земелвайс; моите амбиции са много по-скромни. Повечето лечебни препарати са създадени благодарение на труда на стотици изследователи, всеки от които е дал своя принос. Без тяхната работа – късчета познание, напластявани едно върху друго – определен лекарствен препарат може би няма да бъде открит от дадена личност. Мечтата ми е до края на живота си да бъда един от тези изследователи.

Ели отвори задната врата на къщата и се провикна:

– Слънцето залязва. Време е да се сбогуваме с любезните домакини и да тръгваме към гарата.

Преди да влязат обратно в къщата, Марта протегна ръце да отчупи за спомен клонче от едно лимоново дръвче. Зигмунд крадешком погледна към вратата, за да се убеди, че са сами. Помисли си: „Сега е моментът. Но трябва да действам извънредно предпазливо. Ако още не е готова, ако не се е влюбила в мен, има опасност да я оскърбя.“

Намираха се на сантиметри един от друг, но му се стори, че измина безкрайно много време, докато направи стъпката, която щеше да се окаже решаваща за целия му живот. Въпреки че бе откъснала клончето, Марта стоеше с вдигнати ръце. Погледът ѝ издаваше, че още е под въздействие на вдъхновеното му слово; дишаше на пресекулки, устните ѝ потръпваха. И все пак Зигмунд не беше сигурен как ще приеме обяснението му в любов. Питаше се дали няма да го отблъсне. Ала изглеждаше толкова жизнена, добросърдечна, красива и щастлива, че той се поддаде на порива.

Много бавно, за да спре, ако се наложи, без да се посрами или да издаде намеренията си, той обгърна с длани тънкия ѝ кръст и я привлече към себе си. Когато се озоваха на една целувка разстояние един от друг, Марта го прегърна с нежността на падащите лимонови цветчета; устните му се сляха с нейните тръпнещи устни, възплаващи сладостта на живота.